

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। ऋतुदेवताः - १ इन्द्रो मधुश्च, २ मरुतो माधवश्च, ३ त्वष्टा शुक्रश्च, ४ अग्निः शुचिश्च, ५ इन्द्रो नभश्च, ६ मित्रावरुणौ नभस्यश्च। जगती

तुभ्यं हिन्वानो वसिष्ठ गा अपोऽधुक्षन्सीमविभिरद्रिभिर्नरः।

पिबेन्द्र स्वाहा प्रहुतं वर्षद्वृतं होत्रादा सोमं प्रथमो य ईशेषे ॥ २.०३६.०१

तुभ्यम्- ते। हिन्वानः- प्रेर्यमाणो रसः। गाः- चिद्रश्मीन्। अपः- मूलशक्तिधाराः। वसिष्ठ- अधिवस्ते। सीम्- एनं सोमं रसम्। नरः- नेतार उपासकाः। अविभिः- रक्षाभिः। अद्रिभिः- स्थैर्यप्रतीकपाषाणैः। अधुक्षन्- दुहन्ति। प्रथमः- मुख्यः सन्। यः। ईशेषे- स्वामित्वं करोषि तादृश। इन्द्र। प्रहुतम्- समर्पितम्। वर्षद्वृतम्- मन्त्रपूतम्। सोमम्- रसम्। होत्रात्- होतुः। पिब- अनुभव। स्वाहा- हविष्प्रदानवाची। सुष्ठु आभिमुख्येन आह्वानं स्वाहा। हेज् शब्दे ॥१॥

यज्ञैः सम्मिश्राः पृषतीभिर्ऋष्टिभिर्यामञ्छुभ्रासो अज्जिषु प्रिया उत।

आसद्या बर्हिर्भरतस्य सूनवः पोत्रादा सोमं पिबता दिवो नरः ॥ २.०३६.०२

यज्ञैः। सम्मिश्राः- सम्यक् मिश्रिताः। पृषतीभिः- जिज्ञासावेदनप्रतीकभूताभिर्मृगीभिः। ऋष्टिभिः- आयुधैः। यामन्- मार्गे। शुभ्रासः- शुक्लाः। उत- अपि च। अज्जिषु प्रियाः- अलङ्कारप्रियाः। भरतस्य सूनवः- रुद्रजाः। दिवो नरः- दिव्याः। बर्हिः- दर्भासनं चित्तासनं वा। आसद्य- आसाद्य। पोत्रात्- पोतुः शोधकस्य रसस्य त्रातुः। सोमम्- रसम्। पिबत- अनुभवत ॥२॥

अमेव नः सुहवा आ हि गन्तन नि बर्हिषि सदतना रणिष्टन।

अथा मन्दस्व जुजुषाणो अन्धसस्त्वष्टदेवेभिर्जनिभिः सुमद्रणः ॥ २.०३६.०३

अमेव- सहैव। नः- अस्मान्। सुहवाः- शोभनाह्वानाः। आ गन्तन- आगच्छत। बर्हिषि- आसने। नि सदतन- उपविशत। रणिष्टन- रमध्वम्। अथ- अनन्तरम्। देवेभिः- देवैः। जनिभिः- देवीभिः।

सुमद्गणः- शोभनगणः सन् । त्वष्टः- शिल्पाधिदैवत । अन्धसः- हव्यम् । जुजुषाणः- सेवमानः ।
मन्दस्व- आनन्दय ॥३॥

आ वक्षि देवाँ इह विप्र यक्षि चोशन्होतर्नि षदा योनिषु त्रिषु ।

प्रति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिबाग्नीध्रात्तव भागस्य तृष्णुहि ॥ २.०३६.०४

देवान् । इह- अत्र । विप्र- मेधाविन् । आ वह- आभर । यक्षि- यज । होतः- देवाह्वातः । उशन्-
कामयमानः । त्रिषु योनिषु- भूर्भुवःस्थानेषु । नि षद- निषीद । प्रस्थितम् । सोम्यं मधु- रसम् । प्रति
वीहि- प्रतिकामयस्व । आग्नीध्रात्- अग्नीन्धकात् । तव- ते । भागस्य- भागम् । पिब- अनुभव ।
तृष्णुहि- तृप्तो भव ॥४॥

एष स्य ते तन्वो नृम्णवर्धनः सह ओजः प्रदिवि बाहोर्हितः ।

तुभ्यं सुतो मघवन्तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्मणादा तृपत्पिब ॥ २.०३६.०५

एषः स्यः- स एषः । ते- तव । तन्वः- रूपस्य । नृम्णवर्धनः- वीर्यवर्धकः । सहः- सहनशीलत्त्वम् ।
ओजः- तेजः । प्रदिवि- प्रकर्षाकाशे । तव- ते । बाहोः- भुजयोः । हितः- निहितः । तुभ्यम्- ते ।
सुतः- निष्पादितो रसः । तुभ्यम्- त्वदर्थम् । आभृतः- आहृतः । अस्य- एतस्य । ब्राह्मणात्-
मेधातो मन्त्रतो वा । तृपत्- तृप्यन् । आ पिब- अनुभव ॥५॥

जुषेथां यज्ञं बोधतं हवस्य मे सत्तो होता निविदः पूर्या अनु ।

अच्छा राजाना नम एत्यावृतं प्रशास्त्रादा पिबतं सोम्यं मधु ॥ २.०३६.०६

यज्ञम् । जुषेथाम्- सेवेथाम् । मे- मम । हवस्य- आह्वानम् । बोधतम् । सत्तः- निषण्णः । होता-
देवाह्वाता । पूर्याः- सनातनान् । निविदः- मन्त्रान् । अनु । राजाना- राजानौ मित्रावरुणौ । मित्रः
स्नेहाधिदैवतम् । ऋताधिदैवतं वरुणः । अच्छ- अभिलक्ष्य । आवृतम्- मन्त्रावृतम् । नमः । एति-
गच्छति । प्रशास्त्रात्- अनुशिक्षकात् । सोम्यं मधु- रसम् । आ पिबतम्- अनुभवतम् ॥६॥

Dr. Rangaraj